

DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN VEDA HUTBESİNDE İNSAN ONURU*

Hasan Dam*
Meryem Karataş**

Özet

Bu makalede Veda Hutbesi'nde yer alan insan onuruyla ilgili hususlar değerler eğitimi açısından ele alınmıştır. Hz. Muhammed Veda Hutbesi'nde ırkçılık, zulüm, zina, adam öldürme, yalan, emanete ihanet gibi insanlık onurunu zedeleyen ve eşitlik, adalet, doğruluk, canın, malın kutsallığı gibi insanlık onurunu yücelten davranışlara işaret etmiştir. Çalışmada bu değerlerin günümüzde halen önemini korudukları, bunlara uyan toplumların insani değerleri anlayan ve hayatlarına aktaran bir özelliğe sahip olabilecekleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bunun için de değerler eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Onur, Hz. Peygamber, Veda Hutbesi

Human Honor in Farewell Preach in terms of Values Education

Abstract

In this article, we discuss human honor in Farewell Preach of Muhammed (pbh) in terms of values education. Our last prophet points to the ill-willed behaviors that undermine the human honor such as racism, cruelty, adultery, murder, lying, betrayal of trust as well as the values that exalt human honor such as equality, justice, righteousness, the sanctity of the soul and property. Additionally, our paper concludes that the values exalting human honor mentioned by the last prophet protect still their significance today and connect communities and the societies having those values comprehend human honor and realise them in their lives. Also our article shows the importance of value education.

Keywords: Values Education, Honor, Farewell Preach, Last Prophet

*Bu makale OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans semineri olarak hazırlanan araştırmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Ayrıca "Değerler Eğitimi Açısından Kur'ân'da İnsan Onuru" isimli tezinden kısmen de olsa istifade edilmiştir. (Meryem Karataş)

* Yrd. Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi, hasan.dam@omu.edu.tr

** Öğretmen, Din Eğitimi-Bilim Uzmanı, karatasmeryem5@gmail.com

Giriş

Yaşadığımız yüzyıl insanoğlunun teknolojik olarak önemli mesafeler kat ettiği bir dönem olmuştur. Yaşanan hızlı değişim ve gelişimler beraberinde pek çok sorunu da getirmiştir. Toplumsal ve bireysel olarak ortaya çıkan bu problemlerin çözümü için değişik arayışlar başlamış ve değerler eğitimi bu noktada uzun vadede bir umut ışığı olarak görülmeye başlanmıştır. Değerler eğitiminin oluşturmak istediği insan profili değer üretebilen, sahip olduğu değerleri yeni nesillere aktarıp benimsemelerini sağlayan bir kişiliktir. Bu sebeple bireye sahip olduğu değerleri hatırlatacak kurallar önem arz etmektedir.

Dinlerin özellikle de İslam'ın ortaya koyduğu ilkeler, doğruluk, merhamet, cömertlik, sevgi, iffet, saygı gibi değerleri içine alır. Tüm bu değerleri kapsayan ve kendisi de ayrı bir değer olarak kabul edilebilecek olan kavram ise “onur”dur. Onur tüm dillerde anlamının çok daha ötesinde bir muhtevaya sahiptir. Hem kendi onuruna hem de diğer bireylerin onuruna sahip çıkabilen kişiler yetiştirmek değerler eğitiminin kapsamına girmektedir.

İnsan onurunun korunması günümüzde daha da önemli hale gelmiştir. İki dünya harbi, bölgesel olarak da pek çok savaş geçiren ve geçirmekte olan insanlık, kendi onurunu da başka bireylerin onurunu da korumakta sıkıntı yaşamıştır. Belki de bu yüzyıl tarih boyunca insanlık onurunun en fazla zedelendiği dönem olmuştur. Bazı beşerî ve dînî metinler incelendiğinde insan onurunu koruyan ve güvence altına alan birçok düzenlemenin olduğu hemen görülecektir; fakat buna rağmen tarihin seyrine bakıldığında bu düzenlemelerin çoğunun zamanla önemini ve değerini kaybettiği de anlaşılmaktadır. Bu sebeple insanların bu durumu düşünerek geleceğine yön verirken nerede durduğu ve birbirine ne kadar değer verdiği önem arz etmektedir.

Toplumun mimarı olan bireylerin doğru yönlendirilmesi sadece diğer insanları değil, evrende yaşayan en küçük canlıları bile etkileyecek tarzdadır. Dünya nüfusunun beşte birini oluşturan Müslümanların sahip oldukları değerleri öğrenmeleri, kabul ettikleri inanç sisteminin üzerinde durduğu değerleri benimseyip aktarmaları gerekir. Veda Hutbesi Hz. Peygamber'in dinin ilkelerini ana hatlarıyla özetlediği bir konuşma olma özelliğine sahiptir. Yüzlerce yıldır İslam diniyle ilgili yapılan çalışmalarda

referans kabul edilmiştir. Veda Hutbesi dikkatle incelendiğinde Hz. Peygamber'in vahyin ışığında oluşturmaya çalıştığı Müslüman toplumunun genel özelliklerini vurguladığı görülür. Bu çalışmada İslam literatüründe önemli bir yere sahip olan Veda Hutbesi ele alınacak, Hz. Peygamber'in dinin kurallarını özetlediği bu son konuşmasında hangi değerlerin üzerinde durduğu değerler eğitimi açısından değerlendirilecektir

A. Değerler Eğitimi

Değer; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, meziyet, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel gibi anlamlara gelir.¹ Değer kelimesinin İngilizcedeki karşılığı olan "value" kelimesi bir şeyin kıymeti ve o şeyin kıymetini takdir etmek anlamına gelmektedir.²

"Değer; insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için bireyin belli başlı değerlerinin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerleri benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma sürecine değerler eğitimi denilmektedir."³

Eğitim ise genel olarak "*bireylerin ve toplumun bilincinin yükseltilmesinden ve davranışlarının iyi, doğru ve güzel olana doğru dönüştürülmesinden ibaret olan bir etkinlik*"⁴ olarak tanımlanabilir. Değerler eğitimi değer kazandırma sürecidir. Kimilerine göre değerlerin açık ve net bir şekilde öğretilmesi, kimilerine göre ise doğrudan veya dolaylı bir şekilde bireylerin değerler hakkındaki anlayış ve bilgisini geliştirmektir.⁵

İnsanoğlu dünyaya birtakım yeteneklerle donatılmış olarak gelir. Bu kabiliyetlerin geliştirilmesi eğitim yoluyla sağlanabilir. Bilişsel, duyuşsal, bedensel her yönden bireyin gelişiminin sağlanması gerekir. Bilişsel gelişimin ve bilginin yeterli olmadığı

¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 607.

² Süleyman Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s. 21.

³ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 18.

⁴ Hayati Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 205.

⁵ Hayati Hökelekli ve Turgay Gündüz, "Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri", *Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul 2004, s. 385.

insanlık tarihindeki acı tecrübelerle anlaşılmuştur. Bireyin duyuşsal ve ahlâki gelişimini sağlayacak eğitim anlayışlarına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.⁶

Son dönemlerde değerler ve değerler eğitimi çok fazla dile getirilmektedir. Aslında değerler eğitiminin bu kadar gündeme gelmesi onun çok fazla önemsenmesinden ziyade, değerlere olan ihtiyacın artmasıyla alakalıdır.⁷ Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal bilimciler günümüzdeki sorunların temelinde eğitim anlayışının olduğunu belirtirler. Onlara göre var olan problemlerin çözümü yine eğitim anlayışının değişmesinde yatmaktadır. Uzun zamandan beri kabul edilen modern eğitim anlayışının yerine “birlik” ve “birbirine bağımlılık” ile tanımlanabilecek farklı bir eğitim anlayışı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu eğitim şekillerinden biri de değerler eğitimidir.⁸

Günümüzde insanlığın yaşadığı ahlâki sorunlar sadece bireysel düzeyde kalmamıştır. Bireysel olarak başlayan sorunlar zamanla toplumsal problemler haline gelmektedir. Toplumlara ilgilendiren sıkıntılar ise küreselleşen dünyada herkesi ilgilendirmektedir. Bu nedenle değerler eğitimi evrensel bir niteliğe sahiptir.⁹ Değerler eğitimi ele aldığı problemlerin çözümünde mümkün olduğu kadar içerik zenginliğine önem verir. Çoğulculuğa ve sorumluluk bilincine dayanmaktadır. Değerler eğitimi olumsuzluklara odaklanarak dikkati bu yöne çekmeye değil, pozitif alternatifler sunmaya çalışır. Her yaş grubunu muhatap kabul eden değerler eğitimi bu konuda bir ayrım yapmaz.¹⁰

İnsana değer katmak ve kazandırmak, eğitimin amaçları arasındadır. Doğuştan değerli olan insanoğlunun hayat boyu değer görme isteği devam eder. Değerler eğitimi de insanoğlunun değer görme isteğini, kişiliğini geliştirmeyi amaçlar.¹¹ Değerler eğitimi, her insanın doğuştan sahip olduğu güzel özelliğini ortaya çıkarmaya, ahlâki yönden mükemmelliğe ulaştıracak özelliklerle donatmaya daha da önemlisi ahlâkî konularda doğru bilgiler vermeye çalışır.

⁶ Hökeleki, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, ss. 209-210.

⁷ Z. Şeyma Arslan, Fatma T. Yaşar, “Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Dem Dergisi*, sayı: 1, ss. 10-11.

⁸ Mustafa Köylü, “Değerler Eğitimi: İnsan Onuru ve Sorumlulukları”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB Yayınları, Ankara 2013, ss.140-141.

⁹ Köylü, “Değerler Eğitimi: İnsan Onuru ve Sorumluluklar”, ss. 142-143.

¹⁰ Köylü, “Değerler Eğitimi: İnsan Onuru ve Sorumluluklar”, ss. 143-146.

¹¹ Yaman, *Değerler Eğitimi*, s. 10.

Değerler eğitimi değerlerin öğretilmesi temeline dayanır. Bireyin iradesine de vicdanına da hitap edebilme özelliğinin olması gerekir. Değerler eğitimi, değerlerine bağlı bireyler yetiştirmeye çalışır. Değerlerine bağlı, değerlerini önemseyen, sonraki nesillere sahip olduğu değerleri aktaran bir toplum, ancak değerler eğitimi sayesinde bu özelliklere ulaşır.

B. İnsan Onuru ve Temelleri

İnsan onuru, teolojik ve felsefi tartışmalara konu olmuştur. Hukuksal ve anayasal bir kavram olarak kabulü ise oldukça yenidir ve tıpkı anayasanın eşitlik, demokrasi ve sosyal devlet ilkeleri gibi soyut bir kavramdır. Bu sebeple kesin bir tanımını vermek zordur.

Onur, hem Türkçe’de hem de farklı dillerde anlamının ötesinde bir içeriğe sahiptir. Onur kelimesi Fransızca şeref ve vakar anlamındaki honneur kelimesinin Türkçe’deki telaffuz şeklidir.¹² Arapça karşılığı izzet olan onur; şeref, saygı, haysiyet gibi anlamlara sahiptir.¹³ İzzet, insanın mağlup olmasını engelleyen bir durum anlamında kullanılır. Sözlükte “güçlü ve üstün olmak, galip gelmek, saygın olmak” gibi manalara gelen izz kökünden isim olan izzetin bu anlamları yanında, bireyin başkaları karşısında bedensel, ekonomik, psikolojik yönlerden üstün olması gibi anlamları da vardır. Alçaklık ve acizlik, izzetin karşıtıdır.¹⁴

Onurun bireyin kendisiyle ilgili olan yönü olduğu gibi diğer bireylerle alâkalı yönü de söz konusudur. Kişinin kendine duyduğu özsaygı onuru ifade ederken, başkalarının gösterdiği saygıya dayanan gurur ve şerefe de onur denilebilir.¹⁵

İnsanın onurlu olması saygıyı hak etmesi için yeterlidir. İnsan varlığının temelini oluşturan şeref ve haysiyet vazgeçilmez ve devredilemez bir özelliktedir. Bütün hak ve özgürlüklerin temeli olarak onur gösterilebilir.¹⁶ İnsan onuruyla doğar, onurlu olan insan aynı zamanda temel haklara sahip olarak, şeref ve haysiyetiyle dünyaya gelmiştir. İnsanı insan yapan, onu diğer canlılardan ayırıp, üstünlük tahtına oturtan da onurlu

¹² Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 862.

¹³ TDK *Türkçe Sözlük*, s. 1806; Onurla ilgili olarak kullanılan bazı kavramlar vardır. Hak, şeref, haysiyet, izzet ve tekrim bunlardandır. Bunlarla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. Bilgiz, *Kur’an’da İnsan Onuru*, ss. 15-18.

¹⁴ Râgıb el- İsfahânî, *Kuran Istılahları Sözlüğü- Müfredat*, Çıra Yayınları, İstanbul 2007, ss. 207- 208.

¹⁵ Musa Bilgiz, *Kur’an’da İnsanlık Onuru*, Fecr Yayınları, Ankara 2012, s. 11.

¹⁶ Oğuz Şimşek, *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1999, ss. 7-8, 46-65.

olarak yaratılmış olmasıdır. Birey yaratılıştan getirdiği bu cevheri görüp fark ettiği zaman kendine ve çevresindekilere faydalı olma şansına sahiptir.

Batıda ilk yazılı insan hakları sözleşmesi olan Magna Charta 1215 tarihinde imzalanmış; ancak uzun ömürlü olmamıştır. 1789 Fransız İhtilaliyle beraber beşer hukuku içerisinde kabul edilmiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilmiş ve hak kavramı iyice önemsenmeye başlamıştır.¹⁷ Bu bildirmede kabul edilen 1. madde “*Her insan özgür; onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmış olup birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranır*” şeklindedir.

İnsan onurunun korunması sosyal devlet ilkesi gereği olduğu için anayasayla garanti altına alınmıştır.¹⁸ Yine Türkiye Cumhuriyeti’nin “insan haklarına saygılı devlet” niteliğine sahip olduğu ifade edilmiş, bunun yanı sıra insan onuru uluslararası karşılıklı anlaşmalar ile güvence altına alınmıştır.¹⁹ Bu, onurun beşeri yönünü ifade etmektedir. Onurun bir de ilahi yönü vardır. İnsanı merkeze almayan, aşkın hiçbir gerçeklik taşımayan bir bakış açısı bütüncül bir anlayış olamaz. İnsan ve insan onuru birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu sebeple İslam, insanı merkeze alarak insan izzetini ve onurunu zedeleyen hususları yasaklamıştır.

İnsan, Allah’ın yeryüzünde kendine halife olarak ahsen-i takvim ve mükerrem bir surette yarattığı,²⁰ dağların ve yerlerin taşıyamadığı emaneti yüklediği,²¹ yerlerde ve göklerde bulunanları emrine verdiği,²² kendisine kulluk ve ibadet için kendi suretinde halk ettiği²³ eşref-i mahlûkat olan bir varlıktır. Kur’ân bu hususlarla öncelikle insanın konumunu ortaya koymuş ve “*Sizi yeryüzünde halifeler yapan odur.*”²⁴ buyurmuştur. Allah’ın meleklerle; “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.*”²⁵ demesi ve insanın yeryüzünün halifesi olması, şereflerin en büyüğüdür.

¹⁷ Kemal Göz, *İslam’da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*, Aysu Ofset, İstanbul 2006, s. 172.

¹⁸ TC Anayasası, 2. Madde.

¹⁹ Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edilen birkaç anlaşmaya örnektir.

²⁰ Bakara 2/30.

²¹ Ahzâb 33/72.

²² Lokmân 31/20.

²³ Zâriyât 51/56.

²⁴ Fâtır 35/39.

²⁵ Bakara 2/30.

Peygamberler, insanların örnekleri, önderleri, yol göstericileri olarak seçildikleri gibi onur açısından da insanların en önde gelenleridir. Onlar Allah'ın seçkin kulları olduğu gibi onurlu yaşamlarıyla da insanların önderleridir. En yüksek ahlâka sahip olan insanlar olarak peygamberler onurla ahlâk arasındaki bağı bize yansıtan kişilerdir.²⁶

Peygamberler aynı zamanda insanlığın onurunu korumak için çaba sarf etmiş olan bireylerdir. Hz. Peygamber'in ilahi vahye muhatap olmadan önce zulme uğrayan güçsüz ve zayıfların haklarını koruma amacıyla kurulan Hılfu-l Fudul'da yer alması ve bu komitede aktif olarak görev yapması, onun zulme karşı tavrını gösteren önemli bir örnektir.²⁷

İnsan onurunun korunması için, insan haklarının ihlalini önlemek gerekir. Risaletle beraber insanın onurunu yüceltmek için Hz. Muhammed'in neler yaptığından aşağıda bahsedilecektir. Ancak onun peygamberliğinden önce de bir birey olarak üzerine düşeni yaptığını, haklının yanında onur mücadelesi verdiğini hatırlamak gerekir.

Hız. Peygamber kendisine ilk vahiy geldiğinde endişeye kapılmış, hemen Mekke'ye dönerek eşi Hz. Hatice'den üzerini örtmesini istemiş ve başına gelenleri anlatmıştır. Hz. Hatice'nin eşine olan cevabı Onun ahlâkını anlatması açısından oldukça önemlidir: “*Sen daima eli açık ve cömert idin, iyilik yapardın; fakir ve muhtaçlara daima yardıma koşardın. Muhakkak ki Allah seni şeytanın aldatmalarına uğratmayacaktır.*”²⁸ Bu sözler Hz. Peygamber'in risâletinden önce de yüce bir ahlâkının olduğunu ve bununla bağlantılı olarak da onurlu davranışlar sergilediğini göstermektedir.

Bireylerin doğuştan getirdiği hakları, hatta daha fazlası Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde yüzlerce yıl önce yerini almıştır. Bu nedenle ilk insan hakları beyanamesi olarak Veda Hutbesi'ni görmek kanaatimce yanlış olmaz. Veda Hutbesi'nde Hz. Muhammed kadınlar, köleler, cariyeler gibi grupların haklarından bahsetmiş, ırkçılık, adaletsizlik, zulüm gibi insan onurunu yok eden haksızlıklara dikkat çekmiş, son olarak da bireylerin doğuştan sahip oldukları hakların korunması gerektiğini aktarmıştır.

²⁶ Raşit Küçük, “Hz. Peygamber'in Örneğinde İnsan Onuru”, *Hız. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s. 21.

²⁷ Saffet Köse, “İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler”, *Hız. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s. 124.

²⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayımcılık, İstanbul 1995, s. 82.

C. Veda Hutbesi

Veda Hutbesi, hicri 10. yılda Hz. Peygamber'in hacc farızasını ifa için Mekke'ye gelip Veda Haccı sırasında irat ettiği hutbelere verilen bir isimdir; ancak Veda Hutbesi yalnız Arafat'ta irat edilen hutbe olmayıp Arafat'ta Arefe günü (Zilhicce'nin 9. Günü), Mina'da bayramın ilk günü ile yine Mina'da bayramın ikinci günü irat edilen hutbelerin bütünüdür.²⁹ Bunlardan meşhur olanı Arafat'ta sayıları kadın erkek 140.000'i aşan bir topluluğa irat edilen hutbedir.³⁰ Büyük bir topluluğa karşı yaptığı son konuşma olduğu için Müslümanlar tarafından *Veda Hutbesi* olarak isimlendirilmiştir. Veda Hutbesi verdiği mesajlar açısından o gün veya oradaki Müslümanlarla sınırlı değildir. Çünkü hutbede geçen “nas” kelimesi “insanlar” anlamına gelir. Bu ifade, inanan inanmayan tüm insanlara seslenildiğinin bir göstergesidir.³¹

D. Veda Hutbesinde İnsan Onurunu Korumaya Yönelik Değerler

Hz. Muhammed, irad ettiği Veda Hutbesi'nde insanlığın onurunu korumaya yönelik önemli ilkeleri dile getirmiştir. Aşağıda bu ilkeler ele alınmıştır.

1. Hayat Hakkına Saygı

Doğuştan sahip olunan haklardan biri olan hayatın dokunulmazlığı tüm insanlar için zorunlu bir haktır. İslam da insanlar arasında din ayrımı yapmaksızın bu konuda kurallar oluşturmuştur. Veda Hutbesi'nde bu durum “*Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz Mekke nasıl kutsal bir şehir ise canlarınız, mallarınız, namus ve şerefınız de öylece mukaddestir, her türlü tecavüzdən korunmuştur.*”³² şeklinde ifadesini bulmuştur. Bu cümlelerden hayatın dokunulmazlığı prensibinin olduğu sonucuna varılır. Kur'an-ı Kerim'de “*Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın haram (yasak) kıldığı cana kıymayın.*”³³ buyurulmaktadır. Yani bir takım hukuki sebepler dışında insanların canları dokunulmazdır. Zaten bu hukuki yetki de tamamen devlete verilmiştir. Kişilerin böyle bir ceza vermesi mümkün değildir. Veda Hutbesi'nde de “*Kasten adam öldürme kısas ile cezalandırılır. Taş ve*

²⁹ Bünyamin Erul, “Veda Hutbesi” *DİA*, XXXXII, s. 591.

³⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 273.

³¹ Mehmet Şener, “Veda Hutbesinin İnsan Hakları Yönünden Kısaca Tahlili”, *Doğuda ve Batıda İnsan Hakları*, [Kutlu Doğum Haftası: 1993-1994], Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 126.

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, tahk. Komisyon, Müessesetü'r-Risâle, 2001, XXXIV, 299; Muhammed Fuad Abdülbaki, *Müttefekun Aleyh Hadisler*, (çev. Abdullah Feyzi Kocaer), Hüner Yayınları, Konya, s. 450.

³³ En'am 6/152; İsrâ 17/33.

sopa ile öldürme gibi, şüpheli kasıt hallerinde yüz deve (kan diyeti)dir. Daha fazla(sını isteyen kimse), cahiliyye devri insanlarındandır.”³⁴ buyurularak hayat hakkının İslam’da ne kadar önemli olduğu anlatılmıştır. Bilerek ve isteyerek insanların birbirlerinin canına kıymasının kısas gibi ağır bir bedelinin olması, insan canına verilen önemi gösterir.

Bireyin doğuştan sahip olduğu haklardan biri belki de en önemlisi yaşam hakkıdır. Irkı, rengi, dili, cinsiyeti ne olursa olsun tüm insanların hayat hakkının olduğu beşeri kanunlar tarafından da vurgulanmaktadır. Değerler eğitiminin bireylere kazandırması gereken ölçütlerden biri hayat hakkına saygıdır. Tüm insanların hayatı kendi hayatımız gibi kutsal ve dokunulmazdır. Hz. Peygamber bu ilkeyi Veda Hutbesi’nde “canların mukaddes” olduğunu söyleyerek vurgulamıştır.

2. Nesli Koruma

Hz. Âdem’den beri bütün peygamberler, neslin selâmeti için nikâh hususunda büyük bir ciddiyet göstermişlerdir. Çünkü neslin muhafazası, aile müessesesinin sağlamlığı ile mümkündür. Aile müessesesi içinde terbiye edilmeyen, nikâhın dışında oluşan nesiller hayatın ahengini bozar.

İslam dini neslin korunması için baştan tedbir almıştır. İslam’ın zinayı haram, nikâhı helal kılması en önemli tedbirlerden biri olmuştur. Nesillerin devamı için evliliğe teşvik olduğu gibi zinayı önlemek için de caydırıcı tedbirler alınmıştır. Hz. Peygamber’in gençleri evlenmeye teşvik ettiği “*Ey gençler, sizden nikâha gücü yetenler evlensinler. Gücü yetmeyenler, oruç tutsunlar. Zira oruç nefsanî arzuları kırar.*”³⁵ hadisiyle sabittir.

Veda Hutbesi’nde bu durum “*Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz Mekke nasıl kutsal bir şehir ise canlarınız, mallarınız, namus ve şerefiniz de öylece mukaddestir, her türlü tecavülden korunmuştur.*”³⁶ hitabıyla açıklanmıştır. Hutbede namus ve şerefin kutsallığından bahsedildiği göz önünde bulundurulursa nesli korumada bireyin iffetini korumasının

³⁴ Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, tahk. Hasan es-Sendûbî, Beyrut 1993, II, 405.

³⁵ Müslim, Nikâh, 1.

³⁶ Abdalbaki, *Müttefekun Aleyh Hadisler*, s. 450.

önemi ortaya çıkmış olur. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de farklı ayetlerde müminlerin özellikleri arasında iffet gösterilmiştir.³⁷

Neslin korunması aile kurumu için önem arz eder. Sağlıklı toplumlar sağlıklı aileler sayesinde oluşturulabilir. Namus ve şerefi kutsal kabul eden bir anlayış tüm insanların iffet değerine saygı gösterecektir. Bireylerin fiziksel, zihinsel sıhhatleri için aile kurumu desteklenmeli, anne ve babanın rol modelliğinin önemi aktarılmalıdır.

3. Mülkiyet Hakkına Saygı

İslâm özel mülkiyeti, kişilerin mal mülk sahibi olmalarını, helal kazanç, hibe, miras gibi meşru yollardan elde edilmiş olmak şartıyla caiz görmüş ve mülkiyet hakkını korumak için tedbirler almıştır. Mal edinme ve muhafaza da en önemli haklardan biridir. Veda Hutbesi'nde de dile getirilen bu gerçek³⁸ hem Kur'ân'da hem de hadis-i şeriflerde yerini almıştır. Hırsızlığın yasaklanması ve buna verilen cezalar aslında malın korunmasına yönelik tedbirlerdir. Ayrıca malın arttırılmasıyla ilgili ticaret gibi meşru yollar emredilmiş, malın mahvına yol açacak faiz uygulaması "*Allah faizi mahveder de sadakaları nemalandırılır. Hem Allah vebal yükleyici, inat eden kâfirlerin hiç birisini sevmez.*"³⁹ ifadesiyle yasaklanmıştır.

Kur'ân'da "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla (haram yollarla) değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yişin*"⁴⁰ diye buyurularak mülkiyet hakkı garanti altına alınmıştır. Haksızlıkla malın yenmesi yasaklanırken hem malın kazanımı hem de harcama biçimleri kastedilir. Hırsızlık, kumar, faiz, gasb gibi tüm gayri meşru kazanımlar bu çerçevede anlaşılabilir.⁴¹ Haksız kazanç yollarından biri olan faiz, Veda Hutbesi'nde tekrar gündeme getirilmiştir. "*Gerçekten (artık) Cahiliye Devrinde mevcut (ödünçler üzerindeki riba kaldırılmıştır; şu kadarı var ki (ödünç olarak verdiğiniz) sermayeleriniz sizindir; (bu suretle) ne zulmedecek ve ne de zulme uğrayacaksınız. Allah (bundan böyle) ribanın mevcut olmayacağına hükmetti. (Kaldıracağım) ilk riba, amcam Abbas ibn Abdi'l-Muttalib'in ribasıdır.*"⁴² diye buyuran Hz. Muhammed aynı zamanda helal malın kazanılmasını vurgulamıştır.

³⁷ Mü'minûn 23/5; Meâric 70/29.

³⁸ Erul, "Veda Hutbesi", s. 592.

³⁹ Bakara 2/276.

⁴⁰ Nisa 4/29.

⁴¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Çelik- Şura Yayınları, İstanbul 1993, II, s. 510.

⁴² İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1988, II, s. 304.

Haksız kazanç bireyin başkalarının hak ve hukukuna riayet etmediğini gösterir. Mal edinme ve mülkiyet hakkı bireysel haklardan olduğu gibi, başkalarının bu hakkına saygı göstermek de önemli değerlerdendir. Değerler eğitiminde saygı değeri aktarılırken alt başlıklarında mutlaka mülkiyete saygıdan da bahsedilmeli, helal mal kavramı, emek sarf edilerek mülkiyet edinilmesi gerektiği şeklinde verilmelidir.

4. İffet

İnsanların sahip olduğu dokunulmazlıklardan biri de ırz ve namus kavramlarıdır. Irz, bir kimsenin başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti şeklinde tanımlanmaktadır.⁴³ Kişinin özel hayatı, aile içi ilişkileri gibi alanlar her türlü tecavüzdten korunmuştur. Hz. Peygamber konuyla alakalı bir hadis-i şerifinde *“Kim malını, canını, dinini, ırz ve namusunu korumak için mücadele ederken öldürülürse o şehittir”*⁴⁴ diye buyurmuştur.

Hız. Peygamber’in insanlığa sunduğu evrensel insan hakları beyannamesi niteliğindeki Veda Hutbesi’nde, insanların mal, can ve onurlarının her türlü tecavüzdten korunmuş olduğu bildirilmiştir. *“Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz Mekke nasıl kutsal bir şehir ise canlarınız, mallarınız, namus ve şerefınız de öylece mukaddestir, her türlü tecavüzdten korunmuştur”*⁴⁵ sözleriyle Hz. Muhammed insanın manevi hayatının yani onurunun dokunulmazlığına işaret etmiş ve bu niteliğe saygı göstermenin iman, hukuk ve ahlâkın gereği olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Bireyde iffet duygusunun oluşabilmesi ve bu değerın devamı için ortaya konulan ilkeler aynı zamanda neslin korunmasını sağlayacaktır. İffetli bir duruş benimseyen birey aynı zamanda onurunu da korumuş olur. Bu değerın her yaş ve düzeydeki bireye aktarılması pek çok sorunun çözümünü sağlayacaktır.

5. Eşitlik

Hız. Peygamber hayatı boyunca insanların birbirine üstünlüğünün olmadığını vurgulamıştır. *“İrkçılığa (asabiyyeye) çağırın bizden değildir; ırkçılık için savaşan*

⁴³ TDK Türkçe Sözlük, s. 1126.

⁴⁴ Buhari, Mezâlim, 33.

⁴⁵ Abdalbaki, *Müttefekun Aleyh Hadisler*, s. 450.

⁴⁶ Bilgiz, *Kur’ân’da İnsan Onuru*, s.167.

*bizden değildir; ırkçılık üzere, asabiye uğruna ölen bizden değildir*⁴⁷ hadisi buna örnek verilebilir. Mekke'nin fethi sırasında yaptığı konuşmada insanların ırklarını yüceltmeleri konusunda şunları söylemiştir: “Sizden cahiliye ayıplarını ve büyülenmesini gideren Allah'a hamd olsun... Yoksa insanların hepsi Âdem'in çocuklarıdır. Allah Âdem'i de topraktan yaratmıştır.”⁴⁸ Veda Hutbesi'nde ise “Arabın aceme üstünlüğü yoktur”⁴⁹ cümlesiyle de son noktayı koymuştur. İnsan olarak herkes eşittir. Eşit olmalarından dolayı da her türlü eşit muameleyi de hak etmektedirler. Özellikle ırktan doğan asabiyetlerin önüne geçen Hz. Peygamber yaptığı son konuşmasıyla da bu durumu perçinlemiş ve evrensel bir kural olarak eşitlik prensibini ortaya koymuştur. Şüphesiz bu ilkenin yerleşmesi, üstünün hukuku değil, hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşmesidir.

Cahiliye Arap toplumunun nesebe verdiği önem hayatlarının her alanında kendini gösterirdi. Irk asabiyetinin son derece önemli olduğu bir toplumdaki, soydan medet umarak yanına gelinmesini istemeyen bir peygamberin oluşturduğu, “*müminler ancak kardeşler*”⁵⁰ düsturuna tabii olan bir toplum haline gelmesi biraz zaman almıştır. Cahiliye döneminden kalan bazı alışkanlıkları da Hz. Peygamber değiştirmek için çaba sarf etmiştir. Renginden dolayı arkadaşını kınayan birine “*sende halâ cahiliyeden bir şeyler kalmış*”⁵¹ buyurmak suretiyle renk ayrımını yasakladığını göstermiştir.⁵²

Toplumsal düzen için olmazsa olmaz değerlerden biri eşitliktir. Toplumun farklı ırk, dil ve renklerden oluşmasını zenginlik olarak gören nesillerin yetiştirilmesi değerler eğitimiyle sağlanabilir. Hz. Peygamber sadece Veda Hutbesi'nde değil hayatının her döneminde insanları dünyevi kriterlere göre değerlendirmemiştir. Eşitlik fikrini Müslüman topluma yerleştirmek için gösterdiği çaba ve kullandığı yöntemler değerler eğitimine ilham verebilir.

6. Hem Kendi Onurunu Hem De Başkalarının Onurunu Koruma

İslam hukukunda insanın onurunu korumak önemli ilkelere dendir. Onurunu korumak noktasında meşru müdafaa hakkı tanınmıştır. Hatta kişinin canını, malını,

⁴⁷ Müslim, İmâre, 53-57; Ebû Dâvud, Edeb, 121.

⁴⁸ Tirmizi, Tefsir, sure: 49.

⁴⁹ Câhız, *el-Beyân*, II, 407.

⁵⁰ Hucurat 49/10.

⁵¹ Buhari, İman, 23.

⁵² Ramazan Altıntaş, “Cahiliye Zihniyeti ve Çiğnenen İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, s. 72.

dinini, ırzını korumak uğruna vereceği mücadelede ölmesi durumunda şehit olacağı müjdelenmiştir.⁵³

Ayrıca bir Müslümanın hem kendi onurunu hem de diğer insanların onurunu koruması, bunu bir değer olarak sonraki kuşaklara aktarması oldukça önemlidir. “Kendiniz için istediğinizi başkası için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş olamazsınız”⁵⁴ hadis-i şerifi onurunu korumak zorunda olan Müslümanın bencilik yapmaması gerektiğini, herkes için aynı mücadeleyi vermesi gerektiğini anlatır.

Hz. Peygamber Müslümanı, “elinden ve dilinden başkasının zarar görmediği kimse”⁵⁵ olarak tanımlamakta, hedeflediği Müslüman şahsiyetinin başkasına zarar vermeyen, dilini ve elini, yani maddi güç ve yetkisini hakkaniyetle kullanan kişiler olmasını öngörmektedir.

Bireylerin kendi onurlarını korumaları önemlidir. Ancak sorumlu oldukları, himaye ettikleri insanların onurlarını korumaları ise çok daha önem arz eder. Köle ve cariyelerin onurlarının korunması için Hz. Peygamber’in uyarılar yaptığı bilinir. Bu öğütler başkalarının onurlarının da korunması gerektiği noktasında anlaşılmalıdır.

Hz. Peygamber kölelere “evladım, kızım” şeklinde hitap edilmesini istemiş, kölelere iyi davranılmasını tavsiye etmiştir.⁵⁶ Bizzat Hz. Peygamber cahiliyeden kalma alışkanlıkları değiştirebilmek için köle ve cariye oğlu olan Üsame’yi sahabeler ordusuna komutan olarak atamıştır.⁵⁷

“Ey İnsanlar! Meşru şekilde sahip olduğunuz, üzerlerinde meşru haklarınız ve düzgün insani ilişkileriniz olan köle ve cariyelerinize, iş akdiyle bağlı işçilerinize hayırla muameleyi size tavsiye ederim. Sofranızda bulunanları ölçü alarak onların karınlarını doyurmanızı, giydiklerinizi ölçü alarak onların giyimlerini sağlamanızı tavsiye ederim.”⁵⁸ cümleleri Veda Hutbesi’nde Hz. Peygamber’in kölelerle ilgili koyduğu kurallardır. Bunlar insan onurunu korurken hür-köle ayrımının yapılmaması gerektiğini bizlere anlatır. Günümüzde kölelerin olmaması sonucu değiştirmez. Her ne kadar kölelik sistemi devam etmese de zengin- fakir, işçi-işveren arasındaki kurallar bu

⁵³ Buhari, Mezalim, 33.

⁵⁴ Buharî, İman, 13.

⁵⁵ Abdulbaki, *Müttefekun Aleyh Hadisler*, s. 41; Buharî, *Sahih*, 13, İman 3.

⁵⁶ Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, II, 444.

⁵⁷ Buhari, *Fezâilu'l-Ashâb*, 17.

⁵⁸ Yakubî, Ahmed b. Ebî, *Târîhu'l-Yâkubî*, Beyrut trs., II/111.

esasa göre oluşturulabilir. İşverenler yanlarında çalışan bireylere güzel muamele etmeli, onların ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gereken maddi ortamı hazırlamalıdır. İşverenler kendi onurlarını korudukları gibi, yanlarında çalışan insanlarında izzet ve şereflerini düşünmek zorundadırlar. “İşçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz.”⁵⁹ buyuran Allah Resulü bu yolla çalışanların hak ve hukuklarını, aynı zamanda onurlarını korumuş olmaktadır.

7. Suçun Bireyselliği

İslam inancında herkes, Hristiyan inancın aksine suçsuz olarak dünyaya gelir. Asli günah sıfatıyla değil insanın onurunu destekleyen asli beraa özelliğiyle doğar. İnsanın kendi işlemediği bir günahla suçlanmış bir şekilde dünyaya gelmesi, onun onuru ile bağdaşır bir durum değildir.

“İslam inancında asli günahın olmayışının hukuka yansımalarının en temel ilkelerinden birisi de suç ve ceza da şahsilik ilkesidir. Bu İslam hukukunun dünya hukuk düşüncesine bir armağanıdır.”⁶⁰ Suçun bireyselliğinin vurgulanmasıyla aslında kan davalarının da önüne geçilmeye çalışılmıştır. İslam öncesi dönemde Araplar arasında kan davaları oldukça yaygındı. Bazen yüzlerce masum insanın ölümüyle sonuçlanan, kavimler arasında kin ve nifak tohumları eken kan davalarının durdurulmasının tek yolu, suçun bireysel olduğunu, cezanın da suçu işleyen kişiye uygulanması gerektiğini toplumda yerleştirmektir.

Hiz. Muhammed de bu durumu Veda Hutbesi’nde “Herkes ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz.”⁶¹ cümleleriyle özetlemiştir. Kan davalarının kaldırıldığını hatırlatan ifade “Cahiliye Devrinin kan davaları kaldırılmıştır; (kaldıracağım) ilk kan davası (yeğenim) Amir ibn Rebi’at-İbn’il Haris ibn Abd’il-Muttalib’in kan davasıdır”⁶² sözleridir. Hiz. Peygamber canın kutsiyetine değinirken bir yandan da insanların birbirlerine olan düşmanlıklarını körükleyen bu yanlış geleneğin sona erdiğini ilan etmiştir. Kan davalarının kaldırılışı aynı zamanda suçun bireyselliğini ilke olarak ortaya koyması açısından önemlidir.

⁵⁹ İbn Mace, Ruhun, 4.

⁶⁰ Köse, “İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler”, s.133.

⁶¹ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, s. 304.

⁶² Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, s. 304.

Suçun şahsiliği modern hukukunda kabul ettiği bir gerçektir. Kimse diğersinin suçunu üstlenmek zorunda değildir. Herkes kendi yaptıklarından sorumludur. Cahiliye döneminde yaşanan kan davalarının önlenmesinde suçun bireyselliği ilkesi uygulanmıştır. Günümüzde kısmen devam eden bu yanlış uygulamayı önlemek için, değerler eğitimi bağlamında bu kural ele alınmalıdır.

8. Ticarete Dürüstlük

İslam'ın ilk muhatapları olan Mekkeli Arapların ticaretle uğraştıkları bilinen bir husustur. Ticaretin yapıldığı bir toplumda ticaretle ilgili ahlâkın ya da kuralların gündeme getirilmemesi mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'in ticaret ahlâkıyla ilgili ayetleri bu tür düzenlemeler yapmaya yöneliktir.⁶³ Ayrıca ölçü ve tartıda adaletli olmakla ilgili *“Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bu, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir”*⁶⁴ ayeti hatırlanabilir.

Allah'ın tarih boyunca insanlara gönderdiği elçiler de ticaret ahlâkı üzerinde durmuşlardır. Kur'ân'daki pek çok ayet peygamberlerin bu konudaki uyarılarıyla alâkalıdır. Medyen halkına gönderilmiş olan Hz. Şuayb'ın kavmine yaptığı tebliğ de bunlara bir örnektir.⁶⁵

Veda Hutbesi'nde de Hz. Peygamber *“Ey İnsanlar, Allah'a sığının, emirlerine yapışın, azabından korunun. İnsanların mallarını eksik teslim etmeyin, değerlerini düşürmeyin, bedellerini eksik ödemeyin, mallarını kötülemeyin, haksız rekabet yapmayın, aldatarak, hile yaparak, fırsat kollayarak, gasp ederek insanların haklarını zayi etmeyin, zayiine sebep olmayın.”*⁶⁶ diye buyurarak alışverişin temel prensiplerini ortaya koymuştur. Bu cümlelerde dikkat çeken nokta hem satıcı hem de alıcılar için kurallar olmasıdır. Satıcıların mallarını eksik tartmaları, aldatarak, hile yaparak kâr etmeye çalışmaları yasaklanmışken; alıcıların da alacakları malı kötülemesi, bedellerini eksik ödemeye çalışması haram kılınmıştır. Ticaret ahlâkının bir toplumda yerleşmesi o toplumda dürüstlük, emeğe saygı gibi değerlerin aktarılması açısından önemlidir.

Doğruluk ve dürüstlük kişisel huzurun kaynağı olduğu gibi, toplumsal güveninde sebeplerindendir. Bireysel dürüstlük kişinin özsaygısı için önemlidir. Toplumda saygın

⁶³ Bakara 2/282; Nisa 4/29.

⁶⁴ İsrâ 17/35.

⁶⁵ Araf 7/85.

⁶⁶ Yakubî, II, 109-110.

bir yer edinmek isteyen tüccarların dürüstlüğü şiar edinmesi gerekir. Ticaretle uğraşmayan bireylerin ise alıcı olduklarında dürüstlük değerine göre hareket etmeleri gerekir.

E. Veda Hutbesine Göre İnsan Onurunu Zedeleyen Davranışlar

Veda Hutbesi'nde insan onurunu zedeleyen davranışlardan bazıları işkence, ırkçılık, zulüm, zina, adam öldürme, yalandır. Onurlu bir varlık olarak yaratılan insanın kendisine verilen bu özelliği koruması ve yüceltmesi için çaba sarf etmesi gerekir. Sahip olduğu değerlerin farkında olmayan bireyler, insan onur ve şerefini zedeleyen davranışlara yönelmektedir. Veda Hutbesi'nde bireysel ve toplumsal onura zarar veren durumlar açıklanarak, bunlardan uzak durulması istenmiş, böylece değerlerinin farkında olan, bunları aktarabilen bireylerden oluşan bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır.

İnsan onurunu zedeleyen davranışların başında işkence gelmektedir. Hem köleler hem de hür olan insanlar için Hz. Peygamber işkenceyi yasaklamıştır. Savaşların sürekli yaşandığı bir toplumda bu tür kuralların ne kadar önemli olduğu aşikârdır. Günümüzün modern insanının bile çözemediği bir problem olan ve insan onurunda kapanmaz yaralar açan işkencenin yasak olduğuna dair başka hadisler de bulmak mümkündür. “*Allah Resulü hayvana işkence ve azap edene lanet etti*”⁶⁷ rivayeti bu noktada hatırlanabilir. Hz. Peygamber özellikle savaş birliklerini hiçbir canlıya işkence yapılmaması konusunda uyarırdı. Hz. Peygamber Mekke'deyken Müslümanlara hem fiziki hem de psikolojik işkenceyi reva gören müşrikleri bile affetmiş, onlara işkence yapılmasına izin vermemiştir. Savaşların modern dünyada devam ettiği bir gerçektir. Sadece bilişsel bilgiyle yetinen bir eğitim sistemi bizlere merhamet, sevgi, saygı değerlerinden uzak bireyler armağan etmiştir. Bu değerlerle donatılmayan bireyler ise mevki ve makamı ne olursa olsun, işkenceyi suç olarak görmemektedir.

Hz. Peygamberin dile getirdiği onur kırıcı davranışlardan biri de ırkçılıktır. İrkçilik kendi kavmini diğer kavimlerden üstün görmek demektir. Toplumlar arasındaki birliği, beraberliği zedeleyen sebeplerin başında ırkçılık gelmektedir. İnsan diğer ırkları aşağılamaya başladığında sadece bu düzeyde kalmayabilir. Aşağılama beraberinde başka günahları da getirebilir. Kur'ân-ı Kerim'de konuyla ilgili olarak “*Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi*

⁶⁷ Buhari, Saydû'l Bahr, 1881.

boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, ona karşı gelmekten çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır”⁶⁸ diye buyrulur.

Hz. Peygamber de hayatı boyunca insanların ırkları nedeniyle birbirine üstünlüğünün olmadığını defalarca vurgulamıştır. “*İrkçılığa (asabiye) çağıran bizden değildir. İrkçılık için savaşan bizden değildir. İrkçilik üzere, asabiye uğruna ölen bizden değildir*”⁶⁹ hadisi şerifi buna örnek gösterilebilir. Ayrıca Hz. Muhammed Mekke’nin fethi sırasında yaptığı konuşmada da insanların ırk ve atalarını yüceltmeleri konusunda şunları söylemiştir: “*Allah Teâla hazretleri sizlerden cahiliye kibrini temizledi... İnsanların hepsi Hz. Âdem’in evlatlarıdır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır.*”⁷⁰ Veda Hutbesi’nde ise “*Arabın aceme üstünlüğü yoktur*”⁷¹ cümlesiyle son noktayı koymuştur. İnsanların doğuştan getirdiği soy, nesep, ırk gibi özelliklerinin arkasına sığınmaları onların asıl değerlerini düşürecek ve insanlar arasında ayrılık tohumlarının ekilmesine neden olacaktır. Küreselleşen dünyada farklılıkların zenginlik olduğu, kimsenin renginden, dilinden, doğduğu coğrafyadan sorumlu olmadığı değerler eğitimi yoluyla aktarılmak zorundadır.

Zulüm kelimesi sözlükte adalete uymayan hareket, haksızlık, hak edene hakkını vermeme, eziyet, cefa, işkence gibi anlamlara gelir.⁷² Zulüm, "zaleme" fiilinin mastarıdır. Kur’an’da oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Heva ve hevesine uymak,⁷³ suçluya yardım etmek,⁷⁴ günahlardan tövbe etmemek,⁷⁵ azabı acele istemek,⁷⁶ aldatıcı vaatte bulunmak⁷⁷ da Kurân’da zulüm olarak adlandırılır. Kur’ân-ı Kerim’de insanların hem kendilerine hem de başkalarına zulmetmeleri yasaklanmıştır. “*Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder. Hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor*”⁷⁸ ayeti başkalarına yapılacak zulümden men eder. Ayrıca Hz. Muhammed bir hadis-i şerifinde “*Müslüman,*

⁶⁸ Hucurât 49/13.

⁶⁹ Müslim, İmare, 53, 57, hadis no: 1850.

⁷⁰ Ebu Dâvud, Edeb, 120.

⁷¹ Müsned-i Ahmed, 9/127; Yakubî 2/110.

⁷² Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.1168.

⁷³ Bakara 2 /145.

⁷⁴ Kasas 28 /16-17.

⁷⁵ Hucurat 49 /11.

⁷⁶ En’am 6 /58.

⁷⁷ Fatır 35/ 40.

⁷⁸ Nahl 16/ 90.

diğer Müslümanların, onun elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir”⁷⁹ diye buyurarak zulümden kaçınmanın önemine değinmiştir.

Veda Hutbesi’nde Hz. Muhammed “Benim sözlerimi iyi dinleyin ki izzet ve şerefle huzurlu yaşamaya devam edersiniz. Sakın haksızlık yapmayın ve zulmetmeyin. Sakın baskı, zulüm ve işkenceye alet olmayın. Sakın zulme boyun eğmeyin. Haksızlığa rıza göstermeyin.”⁸⁰ diye buyurarak zulmetmeyi yasakladığı gibi zulme boyun eğmeyi de yasaklamıştır. Müslüman zulme alet olmadığı gibi, zulme rıza gösteren, tepki vermeyen, sessiz kalan da olmamalıdır. Kur’ân-ı Kerim’de konuyla ilgili olarak “Muhakkak Allah, inkâr edenleri ve zulmedenleri ne bağışlar ne de doğru bir yola eriştirir”⁸¹ diye buyrulur. Hz. Peygamber de “Üç kişi vardır duaları reddedilmez (mutlaka kabul edilir): Adil imam (devlet başkanı), iftarını yaptığı zaman oruçlu, zulme uğrayanın duası. Allah, (mazlumun) duasını bulutların fevkine çıkarır ve onlara sema kapıları açılır ve Allah Teala hazretleri: "İzzetime yemin olsun! Vakti uzasa da, duanı mutlaka kabul edeceğim!" buyurur.”⁸² diye ifade etmiştir.

İnsanlara kötülük yapmamak, onlara zulmetmemek esastır. Veda Hutbesi’nde Hz. Peygamberin hem zulme uğramayı hem de zulmetmeyi yasakladığı görülür. Adaletsizlik yapmak başka insanların onurunu zedelerken, zulme uğramak da kişinin özgüvenini sarsarak insan onuruna olan inancını zedeler.

Toplumların iyi yetişmiş bireylerden oluşması oldukça önemlidir. Toplumları aileler oluşturmaktadır. İslam dininin aileyi ayakta tutabilmek için aldığı tedbirlerden biri de zinanın yasaklanmasıdır. Zina, meşru olmayan ilişkiye verilen isimdir.⁸³ Hem kadının hem de erkeğin onurunu zedeleyen zina için İslam’da öngörülen cezalar oldukça ağırdır.⁸⁴ Zinanın soyların ve neseplerin karışmasına yol açtığı, insanlığın ve toplumun şeref ve haysiyetini ayaklar altına aldığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerim’de de yasaklanmıştır. “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”⁸⁵ Veda Hutbesi’nde de Allah Resülü bireylerin

⁷⁹ Buhari, İman, 4-5.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXIV, 299

⁸¹ Nisa 4/168.

⁸² Tirmizi, Cennet 2, 2528.

⁸³ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1166.

⁸⁴ Nur, 24/ 2.

⁸⁵ İsrâ, 17/32.

iffetlerinin mukaddes olduğundan bahsetmiştir.⁸⁶ Zinayı yasaklayan İslam aynı zamanda iffetli kadınlara zina isnadında bulunup bunu ispat edemeyenler için de ciddi cezalar öngörmüştür.⁸⁷

Bilerek adam öldürme, insanların doğuştan getirdiği hayat hakkına aykırıdır. Kur'ân-ı Kerim'de “ ...Her kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış bir insanı haksız yere öldürecek olursa, adeta bütün insanlığı öldürmüş ve kim de bir hayat kurtarırsa, adeta bütün insanlığı kurtarmıştır”⁸⁸ diye buyrulur. Haksız yere cana kıyan bir insan diğer insanların hak ve hukukunu önemsememiş, canına kıydığı insanların yakınlarının onurlarını ayaklar altına almış olur. Bu nedenle diğer dinler gibi İslam dini de kasten adam öldürme için bir ceza tespit etmiştir. Veda Hutbesi'nde yukarıda da bahsedilen bu ceza kısastır.

Kıyasın hukuki bir ilke olması, öldürülen kişinin hem kendisinin hem de yakınlarının onurunun korunması için önemlidir. Eşitlik ilkesi temel prensiptir. Öldüren ya da öldürülen kişinin konumu bu eşitlik ilkesini zedeleyemez. Cahiliye döneminde tam tersine insanların konumlarına göre kısas uygulanırdı. Bir kişinin öldürülmesine karşılık birden fazla kişinin öldürüldüğü de olurdu.⁸⁹ Veda Hutbesi'nde kasten adam öldürmenin cezasına dikkat çeken Hz. Muhammed, sonrasında da belirlenen diyetten fazlasını isteyen cahiliyeye özenmekle suçlamıştır.⁹⁰

Arapça “k-z-b” filinden türetilen kizb kelimesi sözlükte; gerçeğe uymayan, doğru olmayan, birini aldatmak vb. amacıyla söylenen söz⁹¹ anlamında kullanılmaktadır. Sıdk yani, doğruluğun zıddı olan kizb, Türkçe'de “yalan” kelimesiyle ifade edilmektedir. Veda Hutbesi'nde Hz. Peygamber yalanın yasak olmasını şu sözleriyle dile getirmiştir: “Ey İnsanlar! Yalan yere Allah'ın adını anarak yemin etmeyin. Yalan yere Allah adına yemin edenin yalanını Allah açığa çıkarır.”⁹² Doğruluk ve dürüstlük doğru olma hali, doğruya has davranış, kaidelere, ölçülere uygunluk doğruluk anlamlarına gelir.⁹³ Ahlâki erdemlerin en önemlilerinden biri doğruluktur. Söz ve davranışların birbiriyle tutarlı

⁸⁶ Abdulbaki, *Müttefekun Aleyh Hadisler*, s. 450.

⁸⁷ Nûr, 24/4.

⁸⁸ Maide, 5/32.

⁸⁹ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, ss. 140-141.

⁹⁰ Hamidullah, *Vesâik*, Beyrut 1407, I, 361.

⁹¹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1127.

⁹² Taberânî, *Mücemü'l-Kebir*, Ebu'l-Kâsım, Hamdî Abdü'l-Mecîd es-Selefi, Mektebetü ibn Teymiyye, Kâhire tsz., VIII, 229.

⁹³ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 293.

olmasıdır. Bireyin sözüne uygun davranması, verdiği sözü tutması doğruluk değerinin gereğidir. Doğru olmak için söz ve davranışların uyumlu olması da yeterli değildir. Birey doğru olanı yapmak ve yaşamakla da sorumludur.⁹⁴ Doğruluk değerine sahip olmayan bireylerden oluşan toplumların başka birtakım değerlere sahip olması da zor gözükmemektedir.

Yalanın yasaklanması insan hak ve onurunu korumaya yönelik tedbirlerdendir. Yalan söyleyen insanlardan oluşan bir toplumun ilerlemesi, adaletin yerine getirilmesi, güven duygusunun oluşması, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi mümkün değildir. Yalan söylemek, hem de Allah'ı şahit göstererek yalan söylemek topraktan yaratılan, meleklerin secde ettiği insanı esfeli safiline çevirebilir.

F. Veda Hutbesinde Onuru Korunması Gerekenler

Veda Hutbesi'nde genel olarak insan haklarından bahsedilmiş, onların onurlarını koruyan hükümler konulmuştur. Ancak o dönemki Arap toplumunun sosyal yapısı gereği hakları en fazla ihlal edilen iki gruptan bahsedilebilir. Biri kadınlar, diğeri ise köle ve cariyelerdir.

1. Kadınlar

Cahiliye döneminde varlıklı ve hür kadınlar kendi konumlarını korumak için nispeten bazı haklara sahip olsalar bile köle ve cariye olan kadınların hiçbir hakka sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Kız çocuğu doğduğu zaman utanan, sıkılan Araplar Kur'ân-ı Kerim'in "*Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda...*"⁹⁵ mealindeki ayetinde eleştirilmiştir. İslamiyet'in gelişiyle cahiliye döneminde kadınların aleyhine olan cinsiyet ayrımcılığı son bulmuş, iki cinsin de hak ve sorumluluklar açısından eşit olduğu belirtilmiştir.⁹⁶

Hz. Peygamber "*Kadınlara en iyi bir tarzda davranıp muamelede bulununuz; çünkü onlar size sığınmış, himaye ve muhafazanız altına girmiş kimselerdir. Sizler onları Allah'ın bir emaneti olarak (yanınıza) almış bulunuyorsunuz.*"⁹⁷ diye durumu özetlemiştir. Günümüzde kadın haklarını gerek aile içinde gerekse dışında korumaya çalışan pek çok dernek, kurum ve kuruluşun olduğu düşünülürse konunun halen

⁹⁴ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, ss. 91-92.

⁹⁵ Tekvir 81/8-9.

⁹⁶ Altıntaş, "Cahiliye Zihniyeti ve Çığnänen İnsan Onuru", ss. 70-71.

⁹⁷ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, s. 304.

önemini devam ettirdiğini düşünebiliriz. Kadınların fiziki, maddi ya da sosyal yönden bazen güçsüz kalmaları onların haklarının gaspına yol açabilir. Hz. Peygamber bunu engellemek için kadının “Allah’ın emaneti” olduğunu hem tüm hayatı boyunca hem de Veda Hutbesi’nde vurgulamıştır.⁹⁸

Sonrasında hem erkeklerin hem de kadınların birbiri üzerinde hakları olduğu belirtilerek aile içindeki sınırlar belirlenmiştir. “Sizin de kadınlar üzerinde hakkınız vardır, sizin kadınlar üzerindeki hakkınız onların, aile yuvasını hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çiğnetmemeleridir.”⁹⁹ Yani kocanın eşi üzerinde birtakım hakları vardır ki bunlar; sırlarını saklaması, evine yabancı kimseleri almaması, iffetini koruması gibi özetlenebilir. Çocukların ilk eğitim ve terbiyelerini aldıkları yer olan ailenin sağlam temeller üzerine oturtulması ancak karşılıklı haklara riayet edilmesine ve bunların güvence altına alınmasına bağlıdır.

“Onların da (kadınların) sizin üzerinizde hakları vardır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları, makul ve iyi bilinen ölçüler dahilinde her türlü yiyim ve giyimlerini temin etmenizdir”¹⁰⁰ Aslında bu sözler nafaka teminini erkeğin omuzlarına yüklemektedir. Kur’ân’da da nafaka sorumluluğunun erkeğe bırakıldığı şu ayetle dile getirilmiştir: “Annelerin yiyecek ve giyeceğini örfe uygun olarak sağlamak, çocuk kendisinin olan babaya aittir. Kimse gücünden fazlasıyla mükellef tutulamaz...”¹⁰¹ Bu sebeple kadınların çalışma ya da aileyi geçindirme gibi sorumlulukları yoktur. Erkeğin nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi gibi bir durumda hem dinen hem de hukuken sorumlu olacağı bilinen bir gerçektir.¹⁰²

İslam dininde insanların onurunun korunması, kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk tüm bireyleri içerir. Ancak tarih boyunca kadınların ekonomik, sosyal, toplumsal yönden zayıf olmalarından dolayı kadınların hakları daha fazla gündeme gelmiştir. İslam’dan önce kadının sosyal konumu, özellikle fakir ve kimsesiz kadınların durumu içler acısıydı. Kadınlar erkeklerin zevk ve eğlence metaı haline gelmişti. Kız çocuklarını

⁹⁸ İbn Mace, Menâsik, 84.

⁹⁹ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, s. 304.

¹⁰⁰ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, s. 304.

¹⁰¹ Bakara, 2/233.

¹⁰² Hayrettin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yayınevi, İstanbul 1992, s. 321.

diri diri toprağa gömen Araplar kız çocuklarının doğumunu utanç verici bir olay olarak görüyorlardı. Kız çocuklarını öldürmeyi geçim zorluğu yüzünden yapanlar da vardı.¹⁰³

İslam cahiliye toplumunun kadınla ilgili merhamet ve adalet ilkelerine dayanmayan özelliklerini değiştirmiştir. Temel hak ve hürriyetler bakımından kadınla erkek arasında fark yoktur. İnsanların doğuştan getirdiği hakları olan yaşam hakkı, dinini yaşayabilme, mal edinebilme gibi tüm haklar kadınlar içinde geçerlidir. Şeref ve onurun korunması, evlenme ve aile kurma gibi konularda kadınların haklarının korunması gerekir.¹⁰⁴

Hz. Peygamber Veda Haccındaki konuşmasında kadınların ve erkeklerin karşılıklı vazifelerine değinmiş, kadının kocası üzerindeki hakları olarak; “*yediğin zaman ona yedirmek, giydiğin zaman ona da giydirmek, yüzüne vurmamak, hakaret etmemek, küsüp evi terk etmemek*”¹⁰⁵ olarak açıklamıştır.

İslam kadının onur ve şerefini toplumda yaptığı düzenlemelerle yüceltmiş, onu hak ettiği mertebeye yükseltmiştir. Kadının ailedeki çocukları büyüten, ilk eğitim yuvasının eğitimcisi olduğunu hatırlayacak olursak ona verilen değer insanlığa verilen değer olduğunu anlayabiliriz. Onurlu, şerefli bir hayata sahip olan bir kadının büyüttüğü çocuklar da aynı özelliklere sahip olacaktır. Bu açıdan onuru korunan kadının yetiştirdiği çocuklara değer aktarımı yapabilmesi onları doğru eğitmesi ile mümkün olacaktır.

2. Köle ve Cariyeler

Kölelik oldukça eski bir kurumdur. Eski uygarlıkların çoğunda kölelik kurumuna rastlamak mümkündür. Tarihin pek çok döneminde insanlar hürler ve köleler olarak ikiye ayrılmışlardır.¹⁰⁶ Köleliğin insan onuruna yakışan bir statü olmadığı açıktır. İslam bu sorunu kendisi oluşturmamış, bu durumla karşı karşıya kalmıştır. Tedric metodunu kullanarak kölelerin toplumdaki durumunu düzeltmeyle işe başlamıştır.¹⁰⁷

İslam’a göre kölelik bir cezalandırma şekli ya da ekonomik kaygıların olduğu bir yatırım aracı değildir. İnsani duygulara dayanan, acizlerin barındırıldığı bir kurum

¹⁰³ Zuhuf, 43/17-18.

¹⁰⁴ Bilgiz, *Kur’an’da İnsanlık Onuru*, s. 71.

¹⁰⁵ Ebu Davud, Nikâh, 42.

¹⁰⁶ Gülnihal Bozkurt, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1981-38-01-04/AUHF-1981-38-01-04-Bozkurt.pdf>, 18.02.14.

¹⁰⁷ Köse, *İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler*, s. 130.

olarak görülmüştür kölelik. Bu dönemde durumları düzeltilen köleler için efendileri üzerinde onların ıslah edilmeleri yönünde manevi baskı da oluşturulmuştur.¹⁰⁸

İslam Dini, köle durumuna düşürülmüş olan bu insanları unutmamıştır. Onlarla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İnsan yerine bile konulmayan, her türlü kötü muameleyi gören köle ve cariyeler için oluşturulan kurallardan bazıları şunlardır: “Köleleriniz sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin. Ağır bir iş yüklemeyin; yüklerseniz sizde onlara yardım edin”¹⁰⁹ “İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden evlenmeye müsait olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah lütfu ile onların ihtiyaçlarını giderir. Çünkü Allah’ın lütfu geniştir. Her şeyi hakkıyla bilir”¹¹⁰ Ayetten de anlaşıldığı gibi köle ve cariyelerin evlendirilmesine bile yardımcı olunması istenmiştir. Cariyelerin de kişilik ve iffetlerinin korunması istenmiştir ki açık bir nikâh akdi olmadan cariyelerle birlikte olmak, onları su-istimal etmek yasaklanmıştır.

Allah Resulü de Veda Hutbesi’nde köle ve cariyelere güzel muamele edilmesini istemiş, onlara işkence edilmesini kesin bir dille yasaklamıştır. Zaten hayatı boyunca Müslümanların kardeşliği ve eşitliğini vurgulayan Hz. Muhammed’in kölelerin onurlarının çiğnenmesine izin vermesi mümkün değildir.

G. Veda Hutbesinde İnsan Onurunu Kazanmaya Yönelik Belirlenen Kurallar

1. Kitaba ve Sünnete Sarılma

İnsanların doğuştan sahip olduğu onurunu devam ettirmesi hatta daha da yüceltebilmesi için Veda Hutbesi’nde bizlere verilen birtakım ipuçları vardır. Bunlardan biri Kur’ân ve sünnete olan bağlılıktır. Konuşmasında Allah Resulü “*Benden sonra küfre sapıp birbirinizi boğazlar hale gelmeyin. Gerçekte ben size öyle bir şey bırakıyorum ki, ona sıkı sarılır da sebat ederseniz dalalet ve sapıklığa düşmezsiniz; bu Allah’ın kitabı ve O’nun nebisinin sünnetidir.*”¹¹¹ diye buyurmuştur. Kur’ân ve sünnete uyulduğu müddetçe hem kendi onurunu hem de başka insanların onurunu koruyan kişiler yetişeceği aşikârdır. Zaten İslam dininin insana sorumluluklar yüklemesi onun

¹⁰⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 692.

¹⁰⁹ Buhari, İman, 28.

¹¹⁰ Nur, 24/32.

¹¹¹ Tirmizî, Menakıb, 32; Müslim, Kasame, 26; Buhari, Hudud, 10.

tüm canlılardan üstün olduğu anlamına geldiği gibi, yükümlülüklerini yerine getirmesi emrini de ifade eder.

2. Ahiret Endişesi

Hz. Peygamber Veda Hutbesini irad ederken konuşmasının sonunda “*Ödünç alınan şeyler sahibine geri verilmelidir. Yararlanılmak üzere alınan şeyler de sahiplerine iade edilmelidir. Borçlar ödenmelidir. Birinin borcunu üstlenen kefil de o borcu ödemelidir. Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine iade etsin. Rabbiniz olan Allah’tan sakının, O’na kulluk edin. Beş vakit namazınızı kılın. Ramazan ayında oruç tutun, hac ibadetini yerine getirin, mallarınızın zekâtını gönül hoşluğuyla verin. Yöneticilerinize Allah’ın kitabına uydukları sürece itaat edin ve böylece rabbinizin cennetine girin. Benden sonra küfre ve sapkınlığa düşüp birbirinizin boynunu vurmayın. Benden sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir.*”¹¹² buyurarak bireysel ve toplumsal kuralların özetini yapmıştır. Son peygamber olduğunu hatırlatarak, Rablerine teslim olan, ibadetlerini kulluk bilinciyle yerine getiren kişilerin ahiret yurdunu kazanacağını ifade etmiştir. Cümlelerinin sonunda yöneticilere itaati dile getirmiştir ki bu durum sosyal düzenin devamıyla ilgili önemli bir kuraldır.

H. Değerler Eğitimi Açısından Veda Hutbesi

İnsana değer vermek ve kazandırmak değer eğitiminin amaçlarındandır. Sevgi, saygı, sadakat, adalet, eşitlik, cömertlik, yardımlaşma, dayanışma gibi değerlerin benimsenmesi ve kazandırılması uzun bir süreç olsa da sonuçları açısından beklemeye değerdir. Değerler eğitimi açısından Veda Hutbesi’nde önemli prensipler ortaya konulmuştur.

Hz. Peygamber gerek Veda Hutbesi’nde gerekse hayatında ortaya koyduklarıyla değerlerine önem veren bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amacını yerine getirmek için hayat boyu mücadele eden Allah Resulünün konuşmasında öne çıkan değerlerin başında insanların can ve mal dokunulmazlığı gelmektedir. Eşitlik, doğruluk, herkesin kendi suçundan sorumlu olması, kadın ve erkek arasında karşılıklı saygının yerleşmesi, ticaretle bir ahlâka sahip olmak gibi birçok alanda değer elde eden, değerini koruyan ve karşılıklı değerlere sahip çıkan bireyler oluşturmak Veda Hutbesi’nde değer eğitimi açısından önemli noktalaradır.

¹¹² Hamidullah, *Vesâik*, 365; Erul, “Veda Hutbesi”, *DİA*, XXXXII, s. 592.

İnsanın onurlu olmasını sağlayan değerler hem dinin hem de değerler eğitiminin ilgi alanına girmektedir. Veda Hutbesi'nde insan onurunu korumak için çeşitli ilke ve tavsiyeler göze çarpmaktadır. Bu değerlerin zikredilmesindeki maksat insanların eğitilerek, zihinsel alandaki değerlerin davranış boyutu kazanabilmesidir. Değerlerin davranışlarla somutlaşması insanı onurlu kılacaktır. Veda Hutbesi'nde ele alınan değerler farklı yaş grubundaki bireylere değişik yöntem ve teknikler kullanılarak aktarılmalıdır.

Değerlerin aktarılmasında dini kuralların desteği önemlidir. Veda Hutbesi'nde yer alan değerler ile değerler eğitiminin son yıllarda benimsetmeye çalıştığı değerlerin paralellik arz ettiği görülür. Değerler eğitimi benimsetilmeye çalışılırken Veda Hutbesi'nde yer alan yukarıda değinilen değerler, özellikle din eğitimi alanında vurgulanmalı, görsel materyallerin yardımıyla da somutlaştırılmalıdır.

Sonuç

İnsan hakları evrensel beyannameyi olarak da kabul edilen Veda Hutbesi'nde hem bireysel hem de sosyal kurallar oluşturulmuştur. Hz. Muhammed'in ısrarla altını çizdiği hakların insanı değerli kılan, ona hak ettiği değeri veren özelliklere sahip olduğu belirtilmelidir. Veda Hutbesi'nde insan onurunu yücelten ifadelerin günümüzde halen önemini korudukları, bunlara uyan bireylerden oluşan toplumların insani değerleri anlayan ve aktaran bir özelliğe sahip oldukları unutulmamalıdır.

Değişen dünyada modern eğitim anlayışının sonucunda yetişen bireylerin ahlâki ve duyuşsal yönünün eksik kaldığı gözlemlenebilir. Değerler eğitimiyle beraber insanlık, sahip olduğu doğruluk, merhamet, sevgi, iffet, cesaret, adalet gibi değerleri içselleştirip sonraki nesillere aktarabilir. Değerler eğitiminin başarıya ulaşmasında dinlerin etik kuralları önemli birer referanstır. Dünyadaki Müslüman nüfusunu göz önünde bulundurursak İslam dininin aşkın içerikli değerlerinin bireysel ve toplumsal eğitime katkıda bulunabileceğini görürüz. Veda Hutbesi ise dinin bireysel ve sosyal boyutunu özetleyen bir özelliğe sahiptir. İffet, adalet, doğruluk, sevgi, eşitlik, kardeşlik gibi değerlerin altının çizildiği Veda Hutbesi din eğitiminde referans olarak kullanılmalıdır.

Bireylerin sürekli bilgi akışına maruz kaldıkları bir dünyada değerleri sadece teorik düzeyde vermek eğitim için yeterli olmayacaktır. Pratik yönünün ortaya

çıkabilmesinde ise dinin teorik öğretisinin hayata dökülmüş şekli olan Hz. Muhammed'in söylemleri, davranışları bizlere yol gösterebileceği gibi; değerlerden yoksun bir toplumdan medeni bir topluma nasıl ulaşıldığı doğru analiz edilebilmelidir. Veda Hutbesi kişisel ve toplumsal alandaki etik kuralların özeti konumundadır.

Özelde Veda Hutbesi'nin, genelde Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu ilkelerle bireyin tutarlı davranışlar oluşturması sağlıklı bir iletişim kurabilmesi "onur eğitimi" sayesinde gerçekleşebilir. Hem yaygın hem de örgün eğitimde verilebilecek olan "onur eğitimi" sağlıklı bireyler ve toplumlar oluşturacaktır.

Toplumsal hayata yerleştirilmek istenen değerler naslarla desteklendiğinde daha kalıcı olacaktır. Özellikle dini hassasiyeti olan bireylerde değerler eğitimi dinin bakış açısıyla verilmelidir. Böyle bir uygulamanın daha başarılı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Abdulkaki, Muhammed Fuad, *Müttefekun Aleyh Hadisler*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, tahk. Komisyon, Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Altıntaş, Ramazan, "Cahiliye Zihniyeti ve Çiğnenen İnsan Onuru", *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, DİB Yayınları, Ankara 2013, ss. 65-77.

Arslan, Z. Şeyma, Yaşar, Fatma, T. "Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *DEM*, 1, 2003, ss. 1,2-66.

Bilgiz, Musa; *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, Fecr Yayınları, Ankara 2012.

Bozkurt, Gülnihal; "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1981-38-01-04/AUHF-1981-38-01-04-Bozkurt.pdf>.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsîru'n-Nâsîr, Dâru Tavgî'n-Necât.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1988.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, tahk. Hasan es-Sendûbî, Beyrut 1993.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

Ebû Dâvûd, *Sünen*, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, yy. 2009.

Erul, Bünyamin, “Veda Hutbesi”, *DİA*, XXXXII, 2001.

Göz, Kemal, *İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler*, Aysu Ofset, İstanbul 2006.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1995.

..... *Vesâik*, Beyrut 1407.

Hökelekli, Hayati, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Hökelekli, Hayati, Gündüz, Turgay, “Üstün Yetenekli Çocukların Değer Yönelimleri ve Eğitimleri”, *Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul 2004.

İsfahânî, Ragıp, *Kuran Istılahları Sözlüğü- Müfredat*, çev. Mehmet Yolcu-Doç. Dr. Abdülbaki Güneş, Çıra Yayınları, İstanbul 2007.

İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, ty.

Karaman, Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yayınevi, İstanbul 1992.

Köse, Saffet, “İslam Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, ss. 117-139.

Köylü, Mustafa, “Değerler Eğitimi: İnsan Onuru ve Sorumluluklar”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, ss. 139-153.

Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Küçük, Raşit, “Hz Peygamber'in Örneğinde İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru*, ss. 21-29.

Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut ty.

Şener, Mehmet, “Veda Hutbesinin İnsan Hakları Yönünden Kısaca Tahlili”, *Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları [Kutlu Doğum Haftası: 1993-1994]*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Şimşek, Oğuz, *Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1999.

Taberânî, Mûcemü'l-Kebir, Ebu'l-Kâsım, Hamdî Abdü'l-Mecîd es-Selefi, Mektebetü ibn Teymiyye, Kâhire tsz.

T.C. Anayasası.

TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, thk. Komisyon, Şirketü Mektebe, Mısır 1975.

Tuğral, Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.

Yaman, Ertuğrul, *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Yakubî, Ahmed b. Ebî, *Târîhu'l-Yâkubî*, Beyrut trs.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili* (sad. Komisyon), Çelik- Şura Yayınları, İstanbul 1993.